

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH JARAYONLARI

Toshpulatova Dildora

O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi huzuridagi Fiskal instituti magistranti

Kirish: Korxonada oladigan foydaning miqdori bir tomondan bozorga taklif qiladigan tovar miqdoriga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan unga qilinadigan iqtisodiy xarajatlar darajasiga, resurslardan foydalanish samaradorligi va tovarlar bozorida sotiladigan narxlarga bog'liq. Shuning uchun ham ishlab chiqarish xarajatlari iqtisodiyotning muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, uni o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Chunki uni o'rganish asosida har bir xarajatning ulushini baxolash va kamaytirish imkoniyatlari aniqlanadi.

Ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va mahsulot (ish, xizmat)ning tannarxini hisoblashning buyurtma usulini joriy qilish hisoblash jarayoni yanada mukammallashuviga xizmat qiladi. Ushbu usulni joriy qilishning asosiy sharti – tegishli buyurtmaga asosan bitta alohida olingan mahsulotni yoki ushbu mahsulotlarning guruhini ajratish imkoniyatini yaratish va ishlab chiqarilgan har bir mahsulot yoki bajarilgan ishning o'rtacha emas, balki yakka holdagi tannarxi to'g'risida ma'lumotlarni olish imkoni yaratadi. Ushbu hisob va kalkulyatsiya tizimining usuli qo'llaniladigan ishlab chiqarish turlariga asosan qurilish obyektlari, samolyot-kemasozlik, qog'oz, mebel sanoati, ilmiy-izlanish, konstruktorlik va ta'mirlash ishlari, auditorlik, konsalting xizmatlari va shunga o'xshash yakka buyurtma yoki kichik guruhlardagi tovarlarni ishlab chiqarish jarayonlari kiradi.

Ishlab chiqarish jarayonining mazmunini chuqur anglash uchun, eng avvalo, ishlab chiqarish omillari va ularning tarkibiy qismlari bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ishlab chiqarish jarayonida bevosita qo'llaniluvchi barcha resurslar ishlab chiqarish omillari deyiladi. Iqtisodiyotning tizimi va shaklidan qat'iy nazar uchta omil: ishchi kuchi, mehnat qurollari va mehnat predmetlari bo'lishi shart. Bundan ko'rinadiki, ishlab chiqarish omillari, iqtisodiy resurslardan farqli o'laroq, o'z ichiga faqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida bevosita ishtirok etuvchi unsurlarni oladi. Misol uchun, iqtisodiy resursning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblangan pul resurslari ishlab chiqarish jarayonida bevosita qo'llanilmaganligi sababli, ishlab chiqarish omili bo'la olmaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodchilarning ta'kidlashicha, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va hisoblash tizimining o'ziga xos xususiyatlari muayyan ishlab chiqarish turlariga xos bo'lgan bir qator texnik, texnologik, tashkiliy va boshqaruv

xususiyatlari bilan belgilanadi¹. Ta'kidlash joizki, ishlab chiqarish xarajatlarni hisoblash buxgalteriya hisobi va boshqaruv hisobining ko'p vaqt talab qiladigan yo'nalishlaridan biri bo'lib, ishlab chiqarish xarajatlari haqida tezkor va ishonchli ma'lumotni shakllantirish xarajatlar hisobi usulini tanlashga bog'liq.

Ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish masalalari bir qator xorijlik va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. So'nggi yillarda ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish muammolariga bag'ishlangan iqtisodiy adabiyotlarda turli sohaga mansub tashkilotlarning o'ziga xosligi va ulardagi boshqaruv hisobi tizimining asosiy masala sifatida yoritilmoqda. Asarlari ushbu muammoga bag'ishlangan mualliflar orasida M. A. Vaxrushina, I. D. Demina, N. D. Vrublevskiy, V. B. Ivashkevich, T. P. Karpov, S. V. Nikolayeva, V. F. Palia, S. A. Stukov, V. I. Tkach, A. D. Sheremet va boshqa bir qator mualliflarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Xarajatlarning boshqaruv hisobini yuritish va mahsulot tannarxini aniqlash tartibiga oid muammolar xorijlik olimlar: N.Vrublevskiy², S.Golovov³, K.Druri⁴, T.Karpova⁵, V.Kerimov, Ch.Xorngren, Dj.Foster, N.P.Kondrakov, V.F.Paliy, A.D.Sheremet tomonidan tadqiqotlar olib borilgan.

Bundan tashqari, mualliflar o'rtasida asarlari alohida ishlab chiqarish xarajatlarini hisoblash masalalariga bag'ishlanganlari bor. Bunday mualliflarga birinchi navbatda M. N. Semikolenov, P. M. Lebedev, V. E. Kerimov, D. I. Ryaxovskiy, I. V. Averchev, D. A. Popov, Ye. M. Yevstafev, V. A. Ivlev, T. V. Popovlarni kiritish kerak.⁶

Mahalliy iqtisodchi olimlardan A.Abdug'aniev, A.Karimov, A.Ibragimov, K.Urazov, S.Vaxidov, A.Tuychiev, A.Pardaev, M.Pardaev, B.Xasanov, S.Mexmonov, K.Axmedjanov, N.Xajimuratov, F.Qlicheva, R.Xolbekov, R.Dusmuratov, N.Abdusalomova, B.Maxsudov, K.Hotamov tomonidan xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini aniqlashning boshqaruv hisobini takomillashtirishni bevosita va bilvosita tadqiq etilgan⁷.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish masalalari va xalqaro amaliyotda ishlab chiqarish xarajatlari hisobining korxonada daromadlarini shakllantirishdagi o'rni bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy,

¹ Sarvarbek Rasuljonovich Abduazizov (2021). Davlat moliyaviy nazoratining nazariy va huquqiy asoslari. Scientific progress, 2 (8), 250-256.

² Врублевский Н.Д. Управленческий учет издержек производства и себестоимости продукции в отраслях экономики. – Москва, 2004. – 376 с.

³ Головов С. Управленческий учет как фактор повышения качества корпоративного управления. – У.: «Аудит и Бухгалтерия в Украине», 2003. – 345 с.

⁴ Друри К. Управленческий и производственный учет. – Москва, 2004. – 735 с.

⁵ Карпова Т.П. Управленческий учет. Учебник для ВУЗов. – Москва, 2000. – 350 с.

⁶ Управленческий учет : учеб. пособие / А. В. Ильина, Н. Н. Ильшева. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. –180 с.

⁷ Акбашева Д.М. Особенности учета затрат и калькулирования себестоимости продукции // Вестник Евразийской науки / The Eurasian Scientific Journal <https://esj.today> 2020, No6, Том 12 / 2020, No6.

empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Milliy iqtisodiyotdagi ishlab chiqarish birliklari (korxonalar, firma) o'z faoliyati natijalaridan ko'proq foyda olishga harakat qiladilar. Har qanday korxonalar oladigan foyda nafaqat o'zining tovarini ancha yuqori narxlarda sotishga, balki tovar ishlab chiqarish va uni sotishga qilinadigan xarajatlarni kamaytirishga ham intiladi. Tovarlarni sotish narxlari asosan korxonalar faoliyatiga bog'liq bo'lmagan tashqi sharoitlar bilan belgilansa, ishlab chiqarish xarajatlari korxonalar ishlab chiqarish va tayyor tovarlarni sotish jarayonlarini tashkil qilish samaradorligi darajasiga bog'liq.

Bugungi kunda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirib borish va unga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilib berish juda muhim hisoblanmoqda. Chunki ishlab chiqarishning rivojlanib borishi va yuksalishi xarajatlarni qisqartirib borish, unga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, aniqlash kabi xususiyatlarga ega hisoblanadi. Bu sohada dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari o'zlarining taraqqiyot darajasiga erishgandir. Ishlab chiqarish xarajatlariga quyidagicha omillar ta'sir ko'rsatadi:

1. Mehnat unumdorligini oshirib borish.
2. Mehnatni ilmiy tashkil qilish.
3. Ishchi kuchlarini to'g'ri joylashtirish va ishlab chiqarishga to'g'ri jalb etish.
4. Fan-texnika taraqqiyotini yuksaltirib borish, tadbiriq qilish.
5. Kadrlar malakasini oshirib borish;
6. Xom-ashyo resurslaridan samarali va unumli foydalanish;
7. Ishlab chiqarishni boshqarishni to'g'ri tashkil etish.⁸

Umuman olganda esa bu omillarni quyidagicha birlashtirish mumkin: yangi fan-texnikani qo'llash mehnat unumdorligini oshirib borish, xom ashyo sarflarini qisqartirib borish. har qanday jamiyatning muxim bo'g'inlaridan asosiysi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirib borishdir. Har bir faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar ham o'z oldiga ana shuni vazifa qilib qo'yadi, ya'ni korxonalar asosiy maqsadi, ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirib maksimal foyda olishdir, ko'proq mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan.

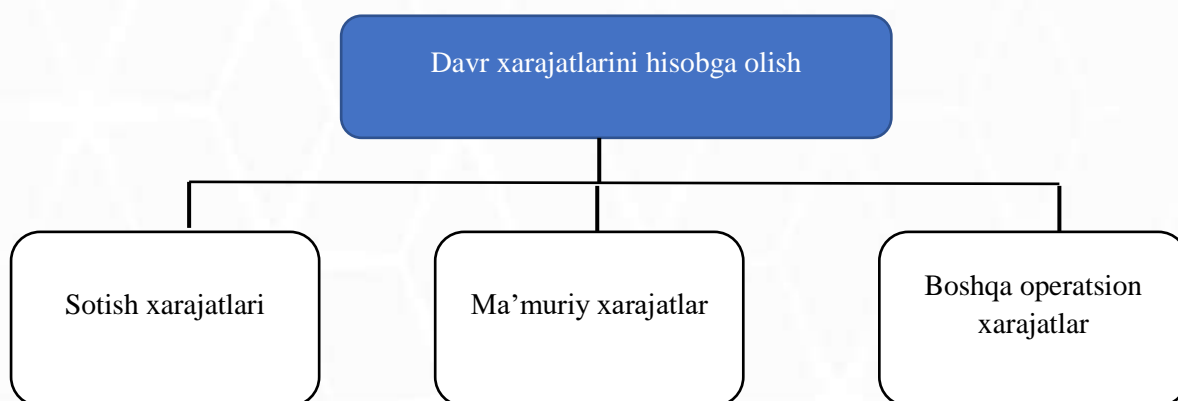
Ishlab chiqarish xarajatlariga yuqorida sanab o'tilgan muhim omillar ta'sir etar ekan, bularning barchasini birgalikda amalga oshirish juda qiyin. Masalan: xom ashyo zaxiralarining eng arzon kanallarini qidirib topish va samarali ishlatishni ta'minlash, ishchilarni ijtimoiy muhofazalashni kuchaytirish, fan-texnika taraqqiyotini yuksaltirib, uni ishlab chiqarishga tadbiriq qilish, umuman bularni baravariga amalga oshirish murakkab jarayondir. Lekin, shu omillarni barchasini birgalikda olib borilishi iqtisodiy samaradorlikka erishishning asosiy

⁸ Dusmuratov R.D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya, 2013. –476 b.

sharti hisoblanadi. Respublikamizda bunday ishlarni rivojlantirish maqsadida ilgari davlat markazlashgan korxonalar tizimi o'zgartirilib, xususiylashtirish ishlari yo'lga qo'yiladi.

Xarajatlar mahsulot tannarxini tashkil qiladi, mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish tannarxiga ishlab chiqarish texnologiyasi va tashkil etilishi tufayli mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish bilan bevosita bog'liq xarajatlar kiradi. Bularga quyidagilarni keltirish mumkin, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita moddiy xarajatlar, to'g'ridan to'g'ri va bilvosita mehnat xarajatlari, boshqa to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar, jumladan, ishlab chiqarish xarakteridagi qo'shimcha xarajatlar. Xarajatlarni turkumlashda davr xarajatlarini hisobga olishda sotish bo'yicha xarajatlari, ma'muriy xarajatlar, boshqa operatsion xarajatlar kiradi (1-rasm).

1-rasm. Davr xarajatlarini hisobga olish⁹

Xarajatlarni hisoblashda, ayniqsa, rejalashtirish, tahlil qilish va xarajatlarni boshqarishda tadqiqot ob'ektida bir qator kamchilik va noaniqliklarga yo'l qo'yilganligini ta'kidlash lozim. Tadqiqot ishimizda ulardan biriga yechim topdik. Bunda, xarajatlar qanday hisobga olinishini hamda ularni o'rganishni ko'rib chiqish lozim, bu vaziyatda boshqa xarajatlar va asosiy faoliyatdan olingan daromadlarni 1-rasmda ko'rishimiz mumkin.

Ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish bilan bog'liq haqiqiy xarajatlarni o'z vaqtida to'liq hisobda aks ettirish;
2. Mahsulot ishlab chiqarish jarayonida pul, material va mehnat resurslaridan to'g'ri foydalanish ustidan nazorat olib borishni ta'minlash;
3. Mahsulot turlari bo'yicha ishlab chiqarish rejasi bajarilishini nazorat qilish.
4. Mahsulot ayrim turlarining haqiqiy tannarxini hisoblash;
5. Ishlab chiqarishda foydalanilmagan zaxiralarini aniqlash;
6. Xo'jalikda brak hisobiga nobudgarchiliklar va boshqa ishlab chiqarishdagi unumsiz xarajatning bo'lishiga qarshi kurash olib borish;

⁹ Xasanov B.A. va boshqalar. Moliyaviy tahlil. Darslik.-T: Iqtisodiyot, 2019.

7. Ishlab chiqarish xo'jalik hisobi faoliyati natijalarini aniqlash.¹⁰

“Xarajatlar tarkibi to'g'risida”gi Nizomda xarajatlarni turkumlash va moliyaviy natijalarning tarkib topishining asosiy qoidalari bayon etilgan. Mazkur Nizomga muvofiq hamma xarajatlar quyidagicha guruhlanadi:

1. Mahsulot ishlab chiqarish tannarxiga qo'shiladigan xarajatlar.
2. Ishlab chiqarish tannarxiga qo'shilmaydigan, ammo asosiy faoliyatdan olinadigan foydadan hisobga olinadigan davr xarajatlariga qo'shiladigan xarajatlar.
3. Korxonada umumxo'jalik faoliyatidan olinadigan foyda yoki zararlarda hisobga olinadigan korxonada moliyaviy faoliyati bo'yicha xarajatlar.
4. Daromad yoki foydadan soliqlar to'langunga qadar foyda yoki zarar hisob-kitobida hisobga olinadigan tasodifiy zararlardan.

2.2.1-jadval

Mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarning guruhlanishi¹¹

Guruhlanish turi	Xarajat turlari
Ishlab chiqarish jarayonidagi iqtisodiy o'limga qarab	Asosiy va doimiy
Tarkibiga qarab	Kompleks va bir elementli
Tannarxga o'tkazish usuliga qarab	To'g'ri va egri
Ishlab chiqarish hajmiga qarab	O'zgaruvchan va o'zgarmas
Yuzaga kelishiga qarab	Doimiy va bir vaqtli
Ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etishiga qarab	Ishlab chiqarish va tijorat
Samaradorlikka qarab	Samarali va samarasiz

Ishlab chiqarish xarajatlari iqtisodiy mazmuniga ko'ra 2 guruhga bo'linadi:

1. Asosiy xarajatlar.
2. Ishlab chiqarishni tashkil etish va unga xizmat qilish bilan bog'liq xarajatlar

Asosiy xarajatlarga mahsulot ishlab chiqarishning texnologik jarayoni bilan bevosita bog'liq xarajatlar kiradi. Masalan: texnologik maqsadlar uchun ishlatiladigan xomashyo, material, yordamchi material, yoqilg'i, elektr quvvati, ishlab chiqarishda band bo'lgan ishchilarning asosiy va qo'shimcha ish haqi hamda ijtimoiy sug'urtaga qilinadigan ajratmalar va boshqa xarajatlar. Ishlab

¹⁰ Фозилов, Х. Р., & Фозилов, И. Р. (2020). Экономический анализ и его роль в управлении предприятием. in вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем (pp. 16-19).

¹¹ Ибрагимов А.К. Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоби, аудити ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини аниқлашни такомиллаштириш.: Иқт. фан. докт. дис.автореф. – Тошкент, 2002. – 42 б

chiqarishni tashkil qilish hamda unga xizmat qilish bilan bog'liq xarajatlarga umumiy ahamiyatdagi va boshqa ishlab chiqarish xarajatlari kiradi.

Ishlab chiqarish xarajatlari boshqaruv hisobi va mahsulot tannarxini aniqlash doirasida xarajatlarni guruhlashning zamonaviy usullaridan foydalanish, shartli doimiy va shartli o'zgaruvchan xarajatlar uchun qo'shimcha zaxira sintetik schetlarni ochish, 1 bir birlik mahsulot narxini hisoblash tartibi, xarajatlarni tayyor asosiy mahsulotlar turlari qiymati o'rtasidagi to'g'ri hisoblash uchun ob'ektlar tomonidan guruhlarga bo'lish taklif etilgan. Ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlari boshqaruv hisobi va mahsulot tannarxini aniqlashni takomillashtirish kelgusida to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun axborot baza bo'lib beradigan muhim omildir.

Sanoatda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish yo'llariga alohida e'tibor berilib, xarajatlarni kamaytirish va sof daromad ulushini oshirishning turli usullari va sxemalari ishlab chiqilgan. Shuning uchun mahsulot ishlab chiqarish tannarxiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish va ularni va qisqa hamda uzoq muddatli davrlarda ularni prognozlash uchun ko'p omilli ekonometrik modellar tuzish muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq haqiqiy xarajatlarni o'z vaqtida, to'liq va ishonchli aks ettirish;
- samarasiz xarajatlar va yo'qotishlarni aniqlash;
- Xom ashyo, materiallar, yoqilg'idan oqilona foydalanishni nazorat qilish; ish haqi va boshqa xarajatlar;
- Tannarx bo'yicha rejalarning bajarilishini tekshirish va xarajatlarni yanada pasaytirish uchun zaxiralarni aniqlash;
- Ishlab chiqarish faoliyati natijalarini aniqlash.¹²

Xarajatlarni kamaytirish har qanday ishlab chiqarish biznesining muvaffaqiyatining muhim elementidir. Xarajatlarni kamaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar o'zlarining rentabelligini oshirishlari, bozorda raqobatbardoshligini oshirishlari va mijozlarga yaxshi qiymat berishlari mumkin. Ishlab chiqarishda tannarxni pasaytirish muhim bo'lgan ba'zi sabablar:

- Daromadlilikni oshiradi: Xarajatlarni kamaytirish ishlab chiqaruvchining daromadiga bevosita ta'sir qiladi. Xarajatlarni kamaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar o'zlarining rentabelligini oshirishlari mumkin, bu esa uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun zarurdir.
- Raqobatbardoshlikni oshiradi: Bugungi raqobat bozorida ishlab chiqaruvchilar yuqori sifatli mahsulotlarni raqobatbardosh narxlarda taklif qila olishlari kerak. Xarajatlarni kamaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar sifatni

¹² Каримов А.А. Корпоратив бошқарув тизимида бухгалтерия ҳисоби ва аудитни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари.: Икт. фан. докт. Дис.автореф. – Тошкент, 2008. – 34 б.

yo'qotmasdan narxlarni pasaytirishlari mumkin, bu esa ularni bozorda raqobatbardosh qiladi.

- Mijoz qiymatini oshiradi: mijozlar har doim o'z pullari uchun eng yaxshi qiymatni qidiradilar. Xarajatlarni kamaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar yuqori sifatli mahsulotlarni arzon narxlarda taklif qilishlari mumkin, bu esa o'z mijozlariga yaxshi qiymat beradi.

- Innovatsiyalarga sarmoya kiritish imkonini beradi: Xarajatlarni kamaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritish uchun mablag'larni bo'shatishlari mumkin, bu esa ularga raqobatchilardan oldinda qolish va yangi va innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

- Operatsion samaradorlikni oshiradi: Xarajatlarni kamaytirish tashabbuslari ko'pincha operatsiyalarni tartibga solish va samaradorlikni oshirishni o'z ichiga oladi, bu esa yanada samarali va daromadli ishlab chiqarish jarayoniga olib kelishi mumkin.¹³

XULOSA

Xulosa qiladigan bo'lsak, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- iqtisodiy natijalarni hisobga olgan holda boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun subyekt-ning ma'muriyatini zarur va yetarli ma'lumotlar bilan ta'minlash;

- chetga chiqishlarni aniqlash maqsadida haqiqatda sarflangan xarajatlarni kuzatish va nazorat o'rnatish, ularni me'yoriy va rejadagi hajmi bilan taqqoslash va kelgusidagi iqtisodiy strategiyasini shakllantirish;

- ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlarni baholash va moliyaviy natijalarni hisoblash uchun ishlab chiqarilgan mahsulotlarning tannarxini hisoblash;

- subyektning tarkibiy bo'linmalarining ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy natijalarini aniqlash va baholash;

- uzoq muddatli xususiyatga ega bo'lgan ishlab chiqarish va texnologiya dasturlarining qoplanishi, ichki va tashqi bozorlarda sotilayotgan mahsulotlarning turlari bo'yicha rentabellik darajasi, asosiy vositalar va tovar-moddiy zahiralarga qo'yilgan mablag'larning samaradorligi va faoliyati bo'yicha boshqaruv hisobi ma'lumotlarini bir tizimga keltirish.

Ishlab chiqarishdagi xarajatlarni kamaytirish muhim ahamiyatga ega, chunki u daromad va rentabellikni oshirishi mumkin. Xarajatlar turli shakllarda bo'lishi mumkinligi sababli, ishlab chiqarish jarayoni qanday xarajatlarni o'z ichiga olishi va iloji bo'lsa, ularni qanday kamaytirish kerakligini tushunish ham muhimdir. Masalan, mahsulot ishlab chiqarish to'g'ridan-to'g'ri, bilvosita va umumiy xarajatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Har bir turdagi xarajatlarni qanday

¹³ <https://www.deskera.com> saytidagi ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi

kamaytirish haqida puxta o'ylash ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarishga yordam beradi.

Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam berish uchun quyidagi bosqichlarni ko'rib chiqish kerak:

- Xarajatlarini aniqlash. Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishdan oldin, nima sarflayotganingizni aniqlash muhimdir. Keyinchalik ularni kuzatib borish va tahlil qilish uchun ishlab chiqarish jarayonidagi xarajatlarni aniqlashdan boshlash kerak. Har bir miqdorni kuzatib borishda yordam berish uchun ushbu xarajatlarni jadvalga yoki boshqa raqamli vositaga qo'yib ko'rish kerak. Alohida elementlarni kuzatib boring, keyin eng ko'p sarflagan joyingizni yaxshiroq tushunish uchun ularni alohida toifalarga guruhlash kerak.

Ishlab chiqarish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ba'zi xarajatlarga misollar:

- ✓ Materiallar: Bular ishlab chiqarish jarayoniga hissa qo'shadigan moddiy mahsulotlardir. Buxgalteriya hisobingizni aniq saqlashga yordam berish uchun har birini alohida kuzatishni ko'rib chiqing.

- ✓ To'g'ridan-to'g'ri mehnat: Bu ishlab chiqarishga bevosita hissa qo'shadigan mehnat. Masalan, to'g'ridan-to'g'ri mehnat xarajatlari ishlab chiqarish maydonchasida ishlaydiganlarning ish haqini o'z ichiga oladi.

- ✓ Bilvosita mehnat: Bu sizning operatsiyalaringiz ishlashi uchun zarur bo'lgan mehnatdir, ammo bu shaxslar har bir mahsulotni bevosita yaratmaydi. Nazoratchi yoki ishlab chiqarish menejerining ish haqi odatda bilvosita mehnat toifasiga kiradi.

- ✓ Kommunal xizmatlar: Bu ishlab chiqarishni osonlashtirish uchun ishlatiladigan quvvat, suv va boshqa ob'ekt xarajatlarini o'z ichiga oladi.

- ✓ Inventarizatsiya: inventarizatsiya ishlab chiqarish yoki tugallangan mahsulotning bir qismi sifatida zaxiralarni sotib olish va saqlash xarajatlarini o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Y.O.Ruzmetov, O.I.Zaynitdinov. Ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish va rejalashtirish. (Darslik), -T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaya uyi», 2020, 210 bet.

2. R.I.Gimush, F.M.Matmurodov, S.I.Ahmedov, B.A.Leshenko Ishlab chiqarish iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. TAQI, 2014 y. 135 bet.

3. Vahabov A., Ishonqulov N., Ibrohimov A. Darslik. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. –T.: Iqtisod-moliya 2013

4. Sarvarbek Rasuljonovich Abduazizov (2021). Davlat moliyaviy nazoratining nazariy va huquqiy asoslari. Scientific progress, 2 (8), 250-256.

5. Xasanov B.A. va boshqalar. Moliyaviy tahlil. Darslik.-T: Iqtisodiyot, 2019.

6. Ugli, A. B. U., Tohirovich, Q. N., Khatamovna, R. S., & Nigoraxon, M. (2021). Current Assets and Their Role in Company Activity. *Journal of Marketing and Emerging Economics*, 1(7), 25-30.
7. Dismuratov R.D. Buxgalteriya hisobinazariyasi. Darslik. –T.: Fan va texnologiya, 2013. -476 б.
8. Управленческий учет : учеб. пособие / А. В. Ильина, Н. Н. Илышева. –Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. –180 с.
9. Акбашева Д.М. Особенности учета затрат и калькулирования себестоимости продукции // Вестник Евразийской науки / The Eurasian Scientific Journal <https://esj.today2020>, No6, Том 12 / 2020, No6.
10. Фозилов, Х. Р., & Фозилов, И. Р. (2020). Экономический анализ и его роль в управлении предприятием. in вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем (pp. 16-19).
11. Tashpulatov, A. (2020). Modern forms of self-employment under conditions of recession. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (85), 452-455.
12. Нурматов, О. Т. (2018). Вопросы соответствия международным стандартам национального стандарта бухгалтерского учёта Республики Узбекистан. *Вопросы науки и образования*, (11 (23)).
13. Ismanov, I. N., & Moydinov, E. D. (2020). Concept of importance in audit planning and execution. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(7), 381-391.
14. <https://www.deskera.com/blog/15-ways-to-reduce-costs-in-manufacturing/>
15. Аликулов А.И. Харажатлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий ҳамда амалий масалалари. Монография. – Т.: Fan va texnologiya, 2011. – 188 б.;
16. Абдуганиев А.А. Бошқарув ҳисобини ташкил этиш муаммолари, уларнинг ечимлари. – Тошкент, 2003. – 275 б.
17. Каримов А.А. Корпоратив бошқарув тизимида бухгалтерия ҳисоби ва аудитни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари.: Иқт. фан. докт. Дис.автореф. – Тошкент, 2008. – 34 б.
18. Ибрагимов А.К. Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоби, аудити ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини аниқлашни такомиллаштириш.: Иқт. фан. докт. дис.автореф. – Тошкент, 2002. – 42 б
19. Уразов К.Б., Вахидов С.В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик. Тошкент, 2016. – 400 б.
20. Туйчиев А.Ж. Рақобатчилик муҳити шаклланаётган тармоқ корхоналарида маҳсулотларни сотиш ҳамда молиявий натижалар ҳисоби ва таҳлили. Монография. –Тошкент, 2006. – 160 б.
21. Пардаев А.Х., Пардаев Б.Х. Бошқарув ҳисоби. – Т.: «Ғафур Ғулом», 2008 й. – 252 б.
22. Хасанов Б.А. Бошқарув ҳисоби: назария ва услубиет. Тошкент, 2003. – 247 б.; Меҳмонов С.У. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби

ва ички аудит методологиясини такомиллаштириш.: Иқт. фан. докт. дис.автореф. – Тошкент, 2018. – 77 б.

23. Ахмеджанов К.Б. Хўжалик юритувчи субъектларда ички аудит методологиясини такомиллаштириш. Иқт.фан.докт.дисс.автореф. – Тошкент, 2016. – 76 б

24. Хажимуратов Н.Ш. Молиявий ҳисобот аудити методологиясини такомиллаштириш. Иқт.фан.докт.дисс.автореф. – Тошкент, 2021 – 65 б

25. Холбеков Р.О. Ишлаб чиқариш ҳисобини ташкил қилиш тамойиллари ва услубиёти. Монография. – Тошкент, 2005. – 198 б

26. Махсудов Б.Ю. Бошқарув ҳисобида бюджетлаштириш методологиясини такомиллаштириш. Иқт.фан.докт.(DSc)дисс.автореф. – Тошкент, 2018. – 50 б

27. Абдусаломова Н.Б. Бошқарув ҳисоби тизимида ички назорат ва бюджетлаштириш услубиятини такомиллаштириш. Иқт. фан. докт. (DSc) дисс. автореф; Тошкент, 2019. – 75 б.

28. Ҳотамов К.Р. Билвосита солиқлар ҳисоби, таҳлили ва аудитини такомиллаштириш Иқт. фан. докт. дис. автореф. – Тошкент, 2018. – 70 б.

29. Stanley L. Brue, Campbell P. Economics : principles, problems and policies. McConnell, seventeenth edition, McGraw-Hill/Irwin New York, 2008. 379 b.

30. <http://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti

31. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti

32. <http://www.soliq.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi sayti

33. <http://www.stat.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti